

Соціальна політика

УДК:[338.45:61]:330.59:332.1

М. В. Бачинська

Аналіз та прогноз чисельності осіб похилого віку в контексті розвитку геріатричної допомоги населенню регіону

Розглядається актуальна проблема сьогодення – старіння населення та необхідність пошуку шляхів вирішення проблем з підвищення якості життя громадян літнього віку. Проаналізовано чисельність осіб похилого віку у Львівській області, а також прогноз населення Львівщини літнього віку до 2030 р. із застосуванням методу пересуву віку, який підтверджує необхідність розвитку геріатричної допомоги, оскільки прогнозована чисельність осіб похилого віку в регіоні зростатиме ще до 2026 р. із максимальними темпами зростання у 2016-2022 рр. Запропоновано орієнтири розвитку системи геріатричної допомоги Львівської області відповідно до потреб населення та необхідність підвищення якості геріатричних послуг, які повинні здійснюватись із врахуванням ступеня задоволеності населення геріатричними послугами, діяльністю суб'єктів геріатричної допомоги.

Ключові слова: старіння населення, якість життя, організація системи геріатричної допомоги, геріатрична послуга, особи похилого віку, прогнозування населення, програмно-цільовий метод.

Проблеми старіння населення, а з ними звуження природних меж його активного суспільного життя, праці постійно перебувають у центрі уваги вчених у всьому світі [4]. Найгострішими й такими, що потребують швидкого реагування, є питання забезпечення належного соціального захисту осіб старшого віку, відповідного функціонування системи охорони здоров'я, фінансової спроможності та стійкості національних пенсійних систем. В Україні фіксується стійка тенденція збільшення попиту на геріатричні послуги. Це обумовлено стрімким старінням населення, зростанням частки одиноких осіб похилого віку та захворюваності населення, вкрай низьким рівнем доступності та якості необхідних послуг з опіки тощо. Чинна система соціального захисту не в змозі якісно й ефективно виконувати усі зобов'язання. Гальмує вирішення питань фінансовий дефіцит місцевих бюджетів. Відтак дослідження у царині пошуку шляхів вирішення проблем із підвищення якості життя населення літнього віку та організації й розвитку систем геріатричної допомоги на сьогодні є вкрай актуальними [5].

Існує чимало досліджень, присвячених проблемам організації геріатричної допомоги населенню. Показовими є документи Генеральної Асамблеї ООН щодо планів дій урядів у країнах з великою кількістю літнього населення, розроблених стратегій розвитку систем соціального захисту осіб похилого віку тощо. В Україні такі дослідження є теж популярними. Найчастіше ними займаються медики та демографи. Так, у вітчизняній демографічній науці проблемами старіння і депопуляції населення займаються фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, Інституту регіональних досліджень НАН України

© М. В. Бачинська, 2012.

та ін. (С. Пирожков, В. Піскунов, П. Стешенко, П. Шевчук, Е. Лібанова, В. Терещ, У. Садова, С. Копчак, С. Цапок). В їхніх розробках висвітлюються питання зміни статевовікової структури населення, зростання навантаження на працездатне населення, перспективи демографічного розвитку, передумови збільшення пенсійного віку в Україні тощо. Водночас, дослідження проблем організації гериатричної допомоги, зокрема розробки відповідних програм забезпечення літнього населення соціальними послугами з боку соціально-економічної тематики вимагають більшої уваги [7].

Метою статті є аналіз та прогноз чисельності осіб похилого віку, що є необхідним для планування та розвитку, вдосконалення системи гериатричної допомоги в регіоні, забезпечення літнього населення гериатричними послугами.

Зазначимо, що під системою гериатричної допомоги розуміється комплекс діагностичних, профілактичних, лікувальних, реабілітаційних, опікунських та соціально-побутових послуг для населення старшого віку, спрямованих на максимальне продовження їх функціональної та соціальної незалежності, а також підтримання належного гідного рівня та якості життя.

Суть гериатричної допомоги населенню означає здійснення лікування та ведення медико-санітарного нагляду осіб старшого віку, включаючи комплекс діагностичних заходів, а також надання цілого спектра соціальних, в тому числі побутових та психологічних, послуг літньому населенню, з урахуванням стану здоров'я. Виникнення потреб у соціальних послугах населенню похилого віку здебільшого спричиняється появою труднощів у самообслуговуванні внаслідок тих чи інших патологій. Реалізація форм системи гериатричної допомоги населенню відбувається як на чисто ринкових, так і договірних засадах. Ринок гериатричних послуг є органічною складовою загального ринку соціальних послуг, що охоплює сукупність соціально-економічних відносин, які виникають з приводу створення, розподілу та використання соціально-економічних благ у формі гериатричних послуг населенню. На ньому, як на будь-якому іншому ринку, органічно поєднуються: попит, пропозиція, ціна та кон'юнктура. Даний ринок включає як самі гериатричні послуги, так й інфраструктуру, призначену для їх супроводу. З пропозицією виступають формальні та неформальні носії гериатричних послуг, попитом – споживачі гериатричних послуг – конкретні особи похилого віку, їх групи та співтовариства.

У соціальній державі значна частина гериатричних послуг надається населенню при фінансовій підтримці державного бюджету. Договірне регулювання розвитку системи гериатричних послуг може й повинно розширюватися на усіх агентів ринку: як держави, так і окремої особи (сім'ї), бізнесу.

Під організацією та розвитком системи гериатричної допомоги, на нашу думку, слід розуміти підвищення рівня та якості життя літнього населення шляхом його забезпечення якісною та своєчасною медико-санітарною, а також соціально-побутовою допомогою. Це ефективна діяльність мережі закладів систем охорони здоров'я та соціального захисту населення з метою підвищення якості та доступності послуг; введення обов'язкового періодичного медичного огляду для літнього населення з метою надання своєчасної кваліфікованої допомоги та попередження важких станів (як захворюваності, так і фізіологічного стану організму); зростання показників доступності гериатричної допомоги усіх видів; надання населенню похилого віку зі зниженим рівнем рухової активності можливості отримати необхідні послуги на дому; забезпечення населенню літнього віку доступу до усіх гарантованих державою видів послуг; створення умов для надання соціально-побутової допомоги та

послуг із догляду близькими родичами, що полягають у забезпеченні збереження місця праці та трудового стажу для працездатних осіб, у яких виникає необхідність здійснювати догляд за літніми родичами зі зниженим рівнем самообслуговування.

Для здійснення державної політики соціального розвитку, досягнення цілей покращення якості життя населення похилого віку, розвитку системи геріатричної допомоги в регіоні доцільно використовувати програмно-цільовий метод, який передбачає розробку програмного забезпечення населення якісною геріатричною допомогою. Така програма повинна розроблятися з урахуванням чисельності потенційних споживачів послуг (прогнозованій чисельності осіб похилого віку). Програмно-цільовий метод забезпечує єдність дій, спрямованих на узгодження цілей і завдань різних рівнів управління, а також часових періодів різної тривалості, та справедливо може бути названий одним із найсучасніших способів управління соціально-економічним розвитком. Використання програмно-цільового методу для покращення організації та розвитку системи геріатричної допомоги передбачає використання комплексного системного підходу з: вирішення проблем із задоволення потреб населення у геріатричній допомозі, обґрунтування концентрації ресурсів для забезпечення належного функціонування закладів охорони здоров'я та соціального захисту, забезпечення координації їх діяльності на різних рівнях, підвищення ефективності виконання прийнятих рішень у сфері розвитку геріатричної допомоги на територіальному рівні державного управління.

Важливими складовими розробки відповідних регіональних програм розвитку є соціально-демографічний аналіз та прогноз чисельності і структури гіпотетичних споживачів відповідних послуг системи геріатричних послуг.

Для регіональної характеристики старіння населення конкретного регіону використовуються показники рівня, ступеня та темпу старіння, а саме:

- чисельності осіб похилого віку (частки населення похилого віку регіону в структурі літнього населення країни);
- ступеня старіння населення регіону (частки осіб похилого віку в загальній чисельності населення регіону);
- темпу старіння населення регіону (в тому числі за типом поселень).

На Львівщині (як і в Україні загалом) чисельність населення похилого віку з року в рік збільшується у абсолютних та відносних показниках. Нині Львівська область належить до групи регіонів з найнижчими показниками (або до регіонів з наймолодшим населенням), хоча темпи старіння відповідають загальноукраїнським.

Так, протягом 1989-2011 рр. чисельність постійних мешканців старшого за працездатний вік зросла з 529 тис. осіб до 566 тис. осіб. (на 37,2 тис. осіб). Динаміка не завжди була однаковою. Більш стрімке зростання мало місце у 1990-1997 рр. та незначне зменшення у 1998-2007 рр. і таке ж подальше зростання у 2008-2011 рр. Частка осіб похилого віку в постійному населенні області практично впродовж усього періоду 1989-2011 рр. зростала з 19,4% до 22,4% (менше від всеукраїнського рівня в середньому на 2%), що вказує на тривале наростання проблеми старіння населення регіону (рис. 1).

У зміні структури населення похилого віку слід відзначити дві характерні ознаки: стабільне переважання осіб жіночої статі над чоловічою та зростання частки міського населення. Причинами цього є як традиційні соціально-демографічні, валеолого-демографічні, так і більш сучасні, економіко-соціальні чинники.

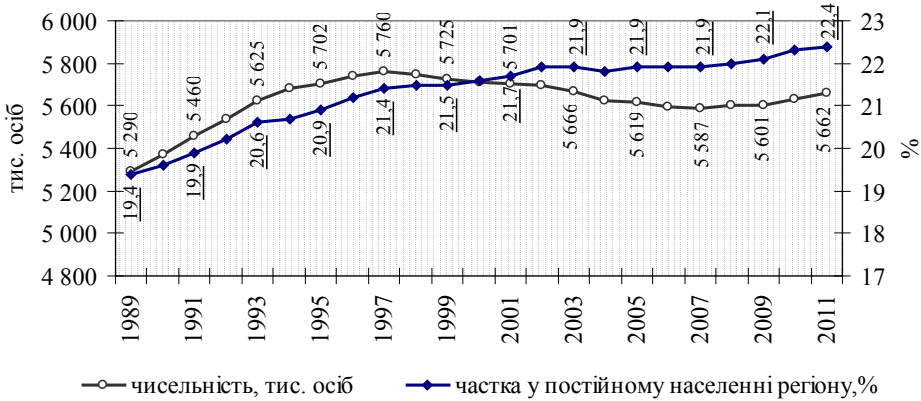


Рис. 1. Постійне населення Львівщини у віці, старшому за працездатний у 1989-2011 рр. (Побудовано за даними Головного управління статистики у Львівській області [5])

Переважаання осіб жіночої статі над чоловічою в структурі населення похилого віку викликане, перш за все, відмінностями вікового цензу як критерію віднесення до відповідної категорії осіб (до осіб похилого віку належать жінки віком 55 років і старші та чоловіки – 60 років і старші). Водночас є значно вищими показники тривалості життя для жінок, нижчі показники смертності у працездатному віці тощо. З офіційних статистичних даних можна побачити деякі зміни статевого розподілу в даній когорті осіб, проте чисельність жіночого населення більше ніж удвічі перевищує чисельність чоловіків. Співвідношення жіночого та чоловічого населення похилого віку впродовж 1989-2002 рр. зменшувалось з 2,45 до 2,05 осіб та зростало з 2,09 у 2003 р. до 2,23 у 2011 р. відповідно.

На Львівщині включно до 1998 р. переважна частина населення у віці, старшому за працездатне, проживала у сільській місцевості. Починаючи з 1999 р. – у міських поселеннях. Так, у 1989 р. на одного міського жителя припадало близько 1,15 осіб сільського населення цього віку; у 1999 р. – 0,99; у 2005 р. – 0,87 та у 2011 р. – 0,73 особи відповідного віку¹ [5]. Така ситуація, серед іншого, викликана загальними тенденціями урбанізації населення. Проте слід звернути увагу на більш гострі питання щодо забезпечення геріатричною допомогою саме жителів сільських поселень, оскільки проблема старіння населення в регіоні поки що залишається більш вираженою саме серед сільського населення. Частка осіб у віці, старшому за працездатний, в постійному населенні сільських місцевостей протягом усього періоду 1989-2011 рр. перевищувала відповідний показник для міських поселень, відношення значень цих показників зменшувалось з 1,67 у 1989 р. до 1,42 у 2000 р. та 1,11 у 2011 р.² [5]. Хоча, відстежуючи тенденції відтворення та співвідношення населення в сільських місцевостях останніми роками, можна припустити збільшення частки осіб похилого віку в міських поселеннях у недалекому майбутньому.

Ми зробили розрахунок прогнозу тенденцій змін чисельності населення похилого віку Львівщини (до розрахунку брали категорію чоловіків віком 60 років і старші, жінок – 55 років і старші). Розрахунки проведено з допомогою методу пересуву віку з урахуванням природного та механічного руху населення [9].

¹ Розраховано за даними Головного управління статистики у Львівській області.

² Розраховано за даними Головного управління статистики у Львівській області.

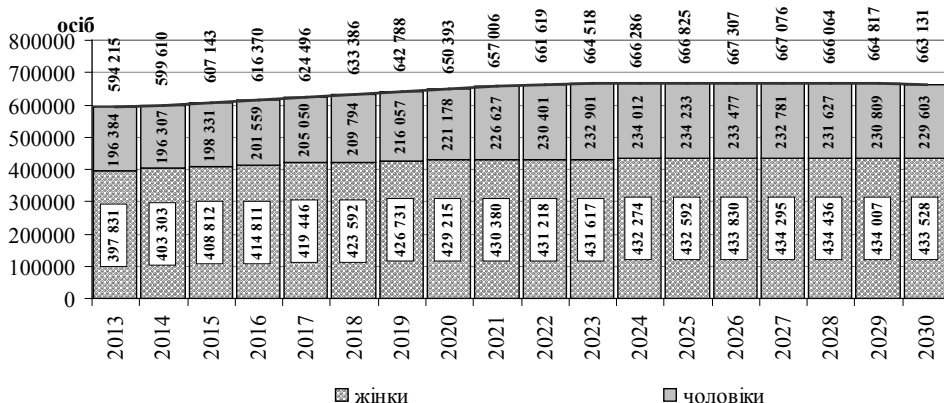


Рис. 2. Прогноз чисельності населення похилого віку Львівщини у 2013-2030 рр.
(Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2])

Інформаційна база – дані Головного управління статистики у Львівській області за 2003-2011 рр. (рис. 2)

Розрахунки показують, що в регіоні матиме місце збільшення чисельності споживачів геріатричних послуг в регіоні аж до 2025 р. та деяка зміна статевої структури цієї категорії осіб. Станом на 2025 р. очікуване відношення чоловіків до жінок похилого віку складатиме 1:1,8 осіб, тоді як у 2011 р. воно становило 1:2 осіб, але починаючи з 2026 р. воно знову почне змінюватися в зворотній бік. Загалом протягом 2012-2030 рр. чисельність осіб похилого віку в регіоні зросте на 13,3% (чоловічої статі зросте на 18,2%, жіночої – на 10,1%). Виявлено, що зростання чисельності осіб похилого віку, яке спостерігалось у Львівській області, до цього часу мало значно нижчі темпи, ніж ті, які очікувано будуть мати місце у 2015-2025 рр.

Зважаючи на суттєві упущення в організації надання відповідних послуг для сільського населення, доцільно розглянути прогнозовану чисельність населення похилого віку сільських та міських поселень (рис. 3).

Щодо росту чисельності сільського населення похилого віку Львівської області, то показники більше ніж утричі нижчі від росту міського. Так, станом

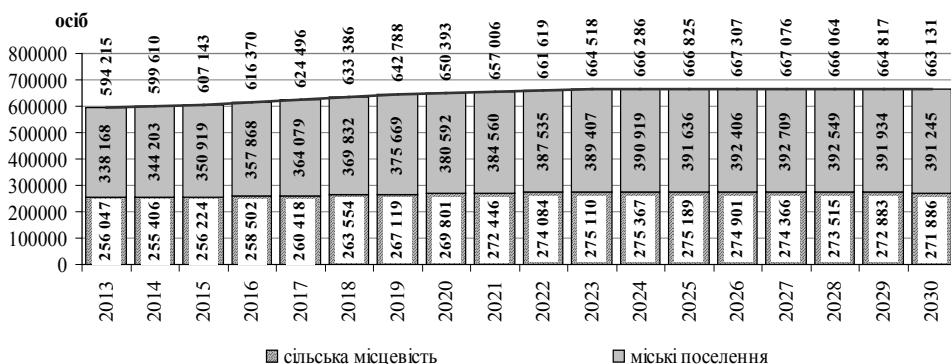


Рис. 3. Прогноз чисельності населення похилого віку Львівської області у 2013-2030 рр. за типом поселення їх постійного місця проживання
(Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України [2])

на 2025 р. чисельність літнього населення міських поселень збільшиться порівняно з даними 2011 р. на 19,8%, а сільського на 6,6%. (2030 р.: міське – на 19,7%, сільське – 5,3%). Загалом відношення сільського та міського населення даної когорти зміниться у напрямку зростання частки міського населення. Станом на 2030 р. на 100 міських жителів похилого віку припадатиме 69 сільських, у 2025 р. – 70 (2011 р. – 79). Таким чином, збільшення користувачів геріатричних послуг очікується у поселеннях різного типу, але темпи зростання літнього населення міст значно перевищує відповідні значення для сільських місцевостей.

Загалом у 2030 р. прогнозована чисельність осіб похилого віку Львівської області порівняно з 2012 р. зросте на 76,6 тис. осіб. Це підтверджує необхідність розвитку системи геріатричної допомоги, оскільки прогнозована чисельність осіб похилого віку в регіоні зростатиме ще до 2026 р. із максимальними темпами зростання у 2016-2022 р. Станом на 2025 р. чисельність літнього населення міських поселень збільшиться порівняно з даними 2011 р. на 19,8%, а сільського на 6,6%. Прогнозується, що чисельність осіб, які найбільше потребують опіки (віком 70 років і старші), зросте на 16,7 тис. осіб., а отже, потреби населення у геріатричних послугах також зростатимуть.

У результаті дослідження чисельності осіб похилого віку прогнозується зростання кількості літнього населення в регіоні. Відзначається непропорційність його збільшення відповідно до місця розселення. Таким чином, підготовка Регіональної Програми розвитку геріатричної допомоги стає вкрай необхідною.

Визначення орієнтирів розвитку системи геріатричної допомоги Львівської області, оцінювання її відповідності потребам населення та необхідності підвищення якості геріатричних послуг повинні здійснюватися із врахуванням ступеня задоволеності населення геріатричними послугами, діяльністю суб'єктів геріатричної допомоги.

Результати проведеного дослідження визначають необхідність удосконалення організаційної структури системи геріатричної допомоги, що також передбачає: підвищення якості медико-санітарної допомоги, збільшення обсягу послуг, а також реформування як мережі закладів, так і всієї системи соціального захисту осіб похилого віку, а також розробку нормативно-правових засад для впровадження нових (ринкових) методів здійснення геріатричної допомоги тощо.

Список використаних джерел

1. Безруков В. В. Шляхи вдосконалення медико-соціальної допомоги людям літнього віку в Україні / В. В. Безруков, Ю. В. Вороненко // Проблемы старения и долголетия. – 2004. – №3(13). – С. 221-224.
2. Населення Львівщини : стат. збірник / Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2003 – 2011.
3. Поглиблення депопуляції // Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2001. – С. 350-366
4. Стешенко В. Старіння населення України: стан, етнічні особливості, перспективи / В. Стешенко, С. Піскунов, В. Піскунов // Демографічні дослідження. – 1998. – Вип. 20. – К.: Вид-во Ін-ту економіки НАН України. – С. 125-146.
5. Структура постійного населення за статтю. Кількість і склад населення 2003-2011. Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog.

6. Чайковська В. В. Стан організації гериатричної допомоги населенню літнього віку в Україні / В. В. Чайковська, Н. В. Вержиковська, Н. А. Хаджинова // Проблемы старения и долголетия. – 2006. – №4(15). – С. 358-366.
7. Чайковська В. В. Стан організації гериатричної допомоги населенню літнього віку в Україні : [монографія] / В. В. Чайковська, Н. В. Вержиковська, Н. А. Хаджинова. – К. : Інститут геронтології АМН України, 2005. – С. 308.
8. Статистичний щорічник України 2011 / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – К., 2012. – 560 с.
9. Курс демографии : учебное пособие / А. Я. Боярский, Д. И. Валентей, А. Г. Вишнеvский ; под. ред. проф. А. Я. Боярского. – 3-е изд. перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 391 с.

Бачинская М. В. Анализ и прогноз количества пожилых людей в контексте развития гериатрической помощи населению региона.

Рассматривается актуальная проблема – старение населения и необходимость поиска путей решения проблем по повышению качества жизни пожилых граждан. Проанализированы численность пожилых людей в Львовской области, а также прогноз населения Львовщины пожилого возраста к 2030 г. с применением метода передвижения возраста, подтверждающего необходимость развития гериатрической помощи, поскольку прогнозируемая численность пожилых людей в регионе будет расти еще до 2026 г. с максимальными темпами роста в 2016-2022 гг. Предложены ориентиры развития системы гериатрической помощи Львовской области в соответствии с потребностями населения и необходимость повышения качества гериатрических услуг, которые должны осуществляться с учетом степени удовлетворенности населения гериатрическими услугами, деятельностью субъектов гериатрической помощи.

Ключевые слова: старение населения, качество жизни, организация системы гериатрической помощи, гериатрическая услуга, престарелые, прогнозирование населения, программно-целевой метод.

Bachynska M. V. Analysis and Forecast of the Number of Elderly Persons in the Context of Regional Population Geriatric Care Development.

Study investigates the widespread problem nowadays – the aging of population and the need to find solutions to the problems of improving the quality of life of elderly people. The number of elderly people in the Lviv region is analyzed and forecast of Lviv region elderly population by 2030 is conducted using the method of age movement, which confirms the need of geriatric care development because the predicted number of elderly people in the region tends to rise till 2026 with its maximum growth rate in 2016-2022. The benchmarks of geriatric care development in Lviv region according to the needs of the population are proposed and the need to improve the quality of geriatric services to be carried out taking into account the degree of satisfaction of the population by geriatric services and activity of geriatric care institutions is stressed.

Keywords: aging of population, quality of life, organization of geriatric care system, geriatric service, elderly population, population forecast, program-target method.

Надійшло 19.11.2012 р.